

Rozhovor s RNDr. Pavlem Punčochářem, CSc., pracovníkem Sekce vodního hospodářství Ministerstva zemědělství

Život u Sázavy, nadšení pro „živá dřívka“ a mikrosvět vodních organismů, dvacet let vědy, pak zlom: Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka v transformačních devadesátých letech a následně Ministerstvo zemědělství. RNDr. Pavel Punčochář, CSc., v rozhovoru vzpomíná na lidi, kteří ho formovali, na okamžiky, kdy šlo o existenci naší instituce, i na to, proč se veřejnost bude muset naučit věřit predikcím a účinným vodohospodářským řešením.

Pane doktore, pocházíte z Českomoravské vrchoviny a býváte označován za patriota. Co ve vás tento kraj zanechal?

Narodil jsem se v Pelhřimově, ale mládí jsem prožil ve Světlé nad Sázavou – pár desítek metrů od řeky. A to mě zásadně formovalo na celý život. Byla to doba, kdy řeka byla tak čistá, že se u ní běžně máchalo a běhlo prádlo – a já ho tam spolu s dalšími dětmi chodil při bělení kropit. V pozdějších letech jsem navíc každý den jezdil do gymnázia do Ledče nad Sázavou „Posázavským pacifikem“ podél řeky, kolem přírodní rezervace Stvořidla. Denně jsem viděl, co se s řekou děje.

V naší rodině byli samí rybáři – bratr, tatínek, děda –, takže pruty a rybářské náčiní tvořily běžnou součást domácí výbavy. Byla to doba, kdy v řece žily všechny druhy ryb. Krásná doba a musím říct, že přesně to ve mně formovalo postoj k řekám, k vodě. Když se dnes projdu kolem Sázavy, tvář si zachovala v podstatě jen Stvořidla. Všechno ostatní se změnilo.

Když jste pak šel na Karlovu univerzitu, už jste věděl, že chcete „dělat vodu“?

Začalo to už na gymnáziu. Fascinovaly mě detaily, třeba „červené kuličky“ ve vodě. Později už jsem věděl, že to jsou vodule. Nebo larvy chrostíků, kterým jsme jako kluci říkali „živá dřívka“ – schránky si přistavují z jehličí a kousků dřeva. Pozorovat nezmary na hladině rybníka, to byly zážitky, které člověka nenechají v klidu. Měl jsem štěstí i na pedagogy. Náš biolog na gymnáziu, profesor Louda, můj zájem podporoval. A na univerzitě jsem potkal celou řadu dalších lidí, kteří mě posunuli.

Kdo vás na začátku nejvíc ovlivnil?

Do Prahy jsem přišel už v sedmnácti letech jako „rychlý ročník“ z jedenáctiletky a hned první měsíc jsem zamířil na oddělení hydrobiologie. Asistenty jsem tehdy trochu zaskočil, protože na otázku, čemu se chci věnovat, jsem bez váhání odpověděl: procesu samočištění. Vysvětloval jsem jim, že denně jezdím kolem Sázavy a rozdíl mezi úsekem nad a pod Stvořidly je natolik výrazný, že jsem chtěl pochopit, co všechno se v řece děje. Když se pak ptali na skupinu organismů, vybral jsem si vodule, což byl další šok – v celém Československu byl tehdy na vodule v podstatě jediný odborník, pan doktor Lásků v Brně. Díky mým učitelům, zejména panu doktoru Lellákovi, se mi podařilo s ním navázat kontakt a on mě pak u mikroskopu v brněnském bytě rodiny Láskových do práce s vodulemi ochotně zasvětil.

Na fakultě mě pak silně ovlivnili právě doktor Jan Lellák, Vladimír Kořínek (později oba profesori) a Jarka Horká (později Kořínková, která v mladém věku zemřela), což byli skuteční „srdcaři“ a vědě věnovali obrovské množství času. Přes ně jsem se navíc dostal do Hydrobiologické laboratoře ČSAV na Smíchově, kde jsem už od čtvrtého ročníku jezdil s pracovníky laboratoře na pravidelné monitorování kvality vody v přehradních nádržích. Diplomku jsem dělal na samočištění Botiče mezi Průhonice a Prahou. Velmi mi pomohla i paní doktorka Věra Straškrabová a zejména pan docent Hrbáček – věnovali mi čas, literaturu a vedení, takže jsem po ukončení univerzity mohl plynule navázat a pokračovat v oboru v jejich kolektivu.

Co vám dala vědecká etapa nejvíc – metodiku, trpělivost, schopnost pochybovat?

Metodiku jistě, ale hlavně trpělivost a píli. Opakování, drobné nezdary, nesmíte se nechat odradit. A samozřejmě pochybovat o výsledcích znamená vracet se k věcem znovu, ověřovat. Tehdy se začaly výrazněji prosazovat statistické metody, chodil jsem na kurzy, abych uměl metody statistiky při práci hydrobiologa používat. Později jsem díky tomu dokázal statistiku nejenom používat, ale dokonce i vysvětlovat kolegům nebo ji přednášet na seminářích.

Poměrně brzy jste se posunul do vedoucích pozic. Co bylo nejtěžší?

Já bych neřekl, že to bylo „brzy“ – vědeckou práci v základním výzkumu jsem dělal přes dvacet let. Zlom přišel v době, kdy se část akademie měla stěhovat z Prahy do Českých Budějovic. Pro mě to bylo osobní i rodinné rozhodnutí. Měli jsme zázemí v Radotíně, manželka působila na Přírodovědecké fakultě na oddělení algologie. Odchod z Prahy pro mě začal být nepříjemný. Bylo to jedno z nejtěžších rozhodnutí: nechat vědu a snažit se dělat praktický, aplikovaný výzkum. Přihlásil jsem se do konkurzu na vedoucího mikrobiologické laboratoře ve Výzkumném ústavu vodohospodářském a v roce 1986 jsem tam byl přijat a nastoupil.

Kdy jste si poprvé opravdu připustil, že už nepůjde „jen“ o odbornou práci, ale hlavně o vedení lidí, odpovědnost a rozhodování, a co pro vás bylo na této změně nejtěžší?

Po politickém i ekonomickém zlomu jsem se v roce 1990 přihlásil do konkurzu na ředitele. K tomu mě výrazně povzbudila řada zaměstnanců ústavu a zejména vedoucí pracovníci vodohospodářských laboratoří v České republice, a to jak v oboru vodovodů a kanalizací, tak ve státních podnicích Povodí, kteří poslali na tehdejší Ministerstvo lesního a vodního hospodářství doporučující dopis. Měl jsem pocit, že mám reálnou šanci uspět, ale zároveň jsem věděl, že z vodohospodářské praxe neznám všechno. Několik kolegů mi proto před konkurzem pomohlo zarámovat, co všechno vodní hospodářství zahrnuje, protože moje těžiště bylo do té doby spíš ve vědě. Zvlášť si vážím podpory a rad pana inženýra Václava Zemana, které pro mě byly nejenom tehdy, ale i později neocenitelné.

Jaký byl první den vašeho ředitelování ve Výzkumném ústavu vodohospodářském?

První den byl hodně o očekávání a taky o nejistotě – pracoval jsem tu tři roky, znal jsem skoro všechny zaměstnance a řada z nich čekala, že se „přes den“ všechno změní. Priority jsem ale cítil hned: bylo nutné ústav integrovat, a to jak prostorově (mít šest pracovišť na různých místech v Praze bylo neúnosné), tak i ve stylu práce, aby vznikaly týmy pro komplexní řešení a nejel každý tzv. „po svém prkně“. Tehdy tu bylo hodně špičkových expertů v jednotlivých oborech a specializacích. Ministerstvo tomu nijak nebránilo, protože si vystačilo s tím, co potřebovalo pro řízení vodního hospodářství, a zbytek práce nechávalo na vůli pracovníků a jejich výzkumných zprávách. Jenže právě proto byla škoda, že se specialisté víc nespojovali nad konkrétními problémy, jež vyžadují více pohledů pro komplexní řešení. Takže moje tři úkoly byly: integrovat místně, integrovat odborně a zvýšit prestiž ústavu zahraniční spoluprací – tu se postupně dařilo úspěšně rozvinout se dvanácti ústavy ze šesti evropských zemí.

Zaskočilo mě však hned první jednání na nově vytvořeném Ministerstvu životního prostředí. Neuposlechl jsem, když mi doporučili, koho si mám vybrat za náměstka – a přišel „trest“ v podobě seškrtnání části financí pro ústav, což jsem musel dořešit úsporami. Současně tam byl tehdy mým nadřízeným náměstek ministra Bendy, který byl přesvědčený, že podobné instituce jsou zbytečné a že i ústav je zbytečný, takže ho chtěl zásadně předělat a v podstatě téměř zrušit.

Jak jste to ustál?

Výsledek byl, že jsem řekl: „Ne, ne, jsem přesvědčen, že podobné instituce mají být zachovány – stačí se podívat na západ od nás, do zemí, které jsou ekonomicky vyspělé a demokratické.“ Udělal jsem tedy úrok v tom, že jsem navrhl, aby to posoudila skupina uznávaných zahraničních odborníků, nejlépe z Velké Británie. Za peníze Evropské komise pak přijela skupina expertů z Anglie, ústav včetně poboček

prošla a napsala zprávu, která ministerstvu doporučila ústav nerušit, ale naopak ho rozvíjet a dát mu šanci, aby si mohl v praktických projektech i přivydělat. Byl to strategický krok, který ústav zachránil – poprvé a později pak ještě jednou.

Tím zároveň začalo období, kdy se musela řešit i integrace a „tvrdá“ realita uvnitř. Ne všichni se dokázali smířit s tím, že 620 pracovníků je moc a že ne všichni jsou efektivně vytíženi. Snižování počtu zaměstnanců bylo náročné a lidsky velmi nepříjemné. Snažil jsem se ale postupovat tak, abych nevypadal jako krvežíznivý šéf, jenž vyhazuje na potkání: nastudoval jsem si jejich výstupy, mluvil jsem s nimi a ukazoval konkrétně, že třeba tři roky nepřišel posun ve výsledcích jejich práce. Bylo to těžké, protože v tu chvíli nastavíte zrcadlo, že se vlastně tři roky vezli a nic. Ke snížení počtu zaměstnanců přispěl v tehdejší privatizační nadšení i odchod některých pracovníků do privátní sféry, bohužel vesměs těch kvalitních.

Zmínil jste Británii. Jak jste jednu ze svých priorit, zahraniční spolupráci, rozvíjel dál?

Hodně s Německem – kvůli Labi. Vznikla Mezinárodní komise pro ochranu Labe a chtěl jsem, aby se ústav zapojil. Jedna z nejintenzivnějších spoluprací po roce 1990 byla s GKSS Geesthacht. Společný monitoring, odběry a z toho se zrodila tradice Magdeburských seminářů, která stále trvá. Vzniklo to až legračně: kolega z GKSS, pan doktor Wilken, potřeboval rychle na vlak, sháněl taxi. Odvezl jsem ho autem na hlavní nádraží a cestou jsme si plácli, že z toho uděláme pravidelné semináře. A vydrželo to dodnes.

Pomohla nám i instituce RIZA v Nizozemsku. Vzal jsem tam skupinu vedoucích pracovníků, aby viděli, jak podobný ústav funguje. A důležitá byla i technická podpora od Dánského hydraulického institutu. Tehdy tam měli velmi uznávanou novinku, matematický model MIKE 11. Dojel jsem za jejich ředitelem – byl zakladatelem tohoto ústavu – a přímo ho požádal, že VÚV by velmi potřeboval jejich všeobecně oceňovaný nástroj na modelování průtoků, povodní a testování protipovodňových opatření. A on mi po delším rozhovoru řekl: „Dobře, já vám ten MIKE dám.“ Když jsem se ptal, co za to, odpověděl: „Nic.“ Dodnes to považuji za výjimečný moment – z mé strany za drzost, od něj za velkorysost.

Z našeho ústavu jste přešel na Ministerstvo zemědělství. Překvapil vás rozdíl?

Samozřejmě. Je to jiný druh práce – podklady pro rozhodování, legislativa, procesy uvnitř ministerstva. Hodně mi pomohl inženýr Jan Plechatý, který mě rychle „zaškolil“ a občas mi hodil na stůl něco, co se muselo udělat narychlo pro ministra. Tam se člověk naučí rychlé dovednosti. Zároveň jsem zjistil, že pokud chcete prosadit věcně správné věci, musíte umět komunikovat s politiky a vedením státní správy. A ne vždy jsem vyhověl původnímu zadání, když jsem byl přesvědčený, že je špatné. Některé střety byly tvrdé a zpětně se někdy dívám, že jsem to „ustál“. Zůstává pro mne překvapivé, že mne některý ministr neodvolal z funkce vrchního ředitele, protože jsem se snažil držet věcnou rovinu – vysvětlit, co je vhodné a důležité pro hospodaření s vodou a správu vodních zdrojů, a naopak odmítat aktivity, co by tomu škodily.

Jako milník kariéry jste jednou zmínil tvorbu nového vodního zákona.

Byl to úplně nový zákon, protože ten ze sedmdesátých let už byl opravdu přežitý. Původně to mělo za úkol Ministerstvo životního prostředí, jenže tam se úkol nedařilo dotáhnout, takže ho nakonec dostalo Ministerstvo zemědělství. My jsme na něm začali intenzivně pracovat na přelomu roku 1999 a 2000.

Tady musím vyzdvihnout svého spolupracovníka inženýra Mirka Krále, který se mnou přešel z Výzkumného ústavu vodohospodářského na ministerstvo. Kolega Král, to byla studnice znalostí správních postupů a vodohospodářského rozvoje. Spolu s dalšími kolegy a právníky ze státních podniků Povodí jsme postupně sepisovali jednotlivé části zákona.

Kdybyste měl popsat největší rozdíl mezi sepsáním dobrého návrhu legislativního předpisu a jeho protlačením do praxe, v čem by spočíval?

Umět dobře věcně formulovaný text politicky prosadit. V tom musím zmínit naprosto nedoceněnou roli inženýra Karla Turečka, tehdejšího náměstka ministra zemědělství. On mě vlastně vycvičil v tom, abych se nenechal odradit jednoduchými výkřiky politiků v Poslanecké sněmovně nebo v Senátu, ale postupně je věcně přesvědčoval, že to takhle má být a že je to dobré.

Současně jsme vedli docela tvrdý boj s Ministerstvem životního prostředí, které se snažilo řadu věcí upravit podle svého, a my jsme tomu vzdorovali a usilovali o to, aby to bylo technicky proveditelné v praxi a aby to skutečně fungovalo pro „blaho vody“ v České republice.

Pamatuji si i některé vypjaté momenty: chodil jsem na jednání ministrů a nikdy nezapomenu na velmi vzrušenou výměnu názorů mezi mnou a ministrem životního prostředí Milošem Kužvartem, kdy jsem byl napomínán, že mluvím s ministrem a mám toho nechat. Naštěstí jsme se znali už z dřívějšího a on tehdy řekl: „Ne, známe se a musíme si to vyříkat,“ což jsem ocenil. Nakonec se zákon protáhl vládou, hlavní kompetence zůstaly na Ministerstvu zemědělství a ostatním resortům byly v zákoně jasně vymezeny kompetence jako takzvaná sdílená kompetence ústředních vodoprávních úřadů.

Když odhlédneme od výstavby nových nádrží, jaká tři opatření podle vás posunula vodní hospodářství dopředu?

Pokud mluvíme o rámcích a principech, za důležité považuji princip „znečišťovatel platí, uživatel platí“, ochranná pásma vodních zdrojů a jejich vynucování a technickobezpečnostní dohled – jeho význam dnes roste i u menších nádrží a rybníků kvůli rizikům přívalových srážek a škod. Obrovským posunem jsou také informační systémy a modelové prostředky.

Dnes je řada věcí předvídatelná a dohledatelná v databázích. A pokud jde o nádrže, klíčové bylo a je držet územní hájení lokalit, ve kterých by bylo možné v budoucnu akumulaci vody řešit v dostatečně kapacitních přehradních nádržích. Zklamáním pro mě je, jak dlouho se čeká na některé realizace – myslím například protipovodňovou nádrž Nové Heřminovy. Často to bohužel funguje tak, že se věci pohnou až po velké události, provázené škodami a nepříznivými následky, které „probudí“ politiky i veřejnost k rozhodování.

Kdybyste se podíval do budoucnosti – jak vidíte vodní hospodářství za patnáct až dvacet let?

Budeme muset mnohem víc vnímat důsledky rostoucí teploty vzduchu a efekt evapotranspirace na vodní zdroje. A budeme muset, i přes odpor části veřejnosti, upřednostnit akumulaci povrchových vod. Podzemní vody se kvůli nedostatku sněhu a rychlému odtoku vody po přívalových srážkách nestačí doplňovat. Nedaří se zatím ani zahájit posilování akumulace podzemní vody infiltračními variantami. Bez vody to nepůjde: pro kvalitu života, hospodářství, udržitelnost, energetiku.

Veřejnost by měla přestat naslouchat a věřit jednoduchým tvrzením, že změna hospodaření v krajině sama všechno vyřeší. Ano, je důležitá, ale jsou situace, kdy i při dobrém hospodaření přijde povodeň, jelikož půdní profil je nasycen, nebo sucho kvůli dlouhodobě vysokým teplotám a spotřebě vody vegetací. Budoucnost vidím v tom, že bude nutné přesvědčit veřejnost, že některá technická opatření, například vodní díla, jsou nezbytná, i když se lokálně dotknou obcí nebo přírody. Často k tomu přispívá také počasí, třeba jeho prudké změny, které lokálně negativně postihnou obyvatele. Nicméně současný vodní blahobyt vede obecně k rychlému zapomnění veřejnosti.

Kdybyste stál před prvním ročníkem vodohospodářů – co byste jim řekl?

„Jste na správné adrese, protože život na Zemi bez vody není možný.“ Doporučil bych jim přečíst si Evropskou vodní chartu z roku 1968. A řekl bych i to, že voda je „milénka nejvěrnější“ – dá vám velké

uspokojení, když se podaří ji zlepšit nebo rozhodnit její zásoby. Ale vyžaduje to píli, vytrvalost a mezioborové znalosti. A nespolehat se slepě na moderní informační technologie: když přijde blackout a selže všechno, budete to vy, kdo musí rozhodovat a vystačit si s tím, co víte.

Jak vypadá váš ideální den mimo práci?

Když jsou volné dny delší než tři čtyři, jsem nervózní, že něco zanedbávám. Ideální den: vstanu, uvařím kávu, projdu zprávy o vodním hospodářství a stav toků. Toto zpravodajství sleduji denně, mám ho i v mobilu. A pak bych jel na ryby, třeba k Berounce nebo k milované Sázavě. Zahledět se, zavzpomínat, zachytat si. A pokud by šlo o delší volno, láká mě terén: rád bych doplnil sběry a průzkum vodulí na Šumavě. V mé domácí laboratoři nasbírané vzorky počkají. Myslím dopředu: až jednou nebudu schopný jezdit do terénu, chci mít materiál a věnovat se mu v klidu.

Na úplný závěr mi dovolu rychlou palbu.

- **Voda je pro mě:** živel, který mi učaroval.
- **Největší profesní lekce:** opustit badatelský výzkum a neodejít za vědou do Českých Budějovic.
- **Nejtěžší rozhodnutí v kariéře:** asi stejné, jako největší profesní lekce, protože jsem z badatelství přešel do aplikovaného výzkumu a následně do státní správy.
- **Jedna věc, kterou bych si přál, aby veřejnost o vodě chápala:** aby pochopila, že bez vody to nejde a že o vodní zdroje je potřeba pečovat vodohospodářsky technickými opatřeními, ne jenom očekávat, jak je zajistí přírodě blízká opatření.
- **Kdybych se nevěnoval vodě, byl bych:** možná lékař – to by mě taky hodně lákalo. Paradoxně mi to doma spíš rozmlouvali; když jsem na koleji bydlel s mediky, říkal jsem si „Pane jo, antropologii mám natotata v malíku, takové studium by mě tedy bavilo.“

Pane doktore, děkuji vám za rozhovor.

Ing. Josef Nistler

RNDr. Pavel Punčochář, CSc.

RNDr. Pavel Punčochář, CSc., se narodil 20. března 1944 v Pelhřimově. Je absolventem Přírodovědecké fakulty UK v Praze, kde roku 1969 získal titul RNDr., a v Československé akademii věd poté CSc. Věnoval se hydrobiologii a mikrobiologii vody v Hydrobiologické laboratoři ČSAV (1965–1984), v Ústavu krajinné ekologie (1985–1986) a od roku 1986 ve Výzkumném ústavu vodohospodářském, v němž byl po roce 1990 jmenován ředitelem (1990–1997). Od roku 1998 pracuje na Ministerstvu zemědělství, nejdříve ve funkci ředitele odboru vodohospodářské politiky, poté jako vrchní ředitel sekce vodního hospodářství. Je také členem „Stálé komise Senátu VODA-SUCHO“ a 14 let působil jako „vodní ředitel ČR“ pro jednání s Evropskou komisí. Publikoval přes 350 odborných prací v ČR i v zahraničí. Přednáší na ČZU v Praze a hostuje i na Fakultě rybářství a ochrany vod Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Jeho osobní zálibou je rybaření a výzkum vodních roztočů, zejména vodulí.